

SRUKTURÁLNÍ KRIZE V ZEMĚDĚLSTVÍ V ETAPĚ GLOBALIZACE

STRUCTURAL CRISIS IN AGRICULTURE IN THE GLOBALIZATION PHASE

Jan Zavíral

Anotace

Podstata a projevy strukturální krize zemědělství v postkomunistických zemích. Monopsonní nadvláda na trhu potravin transnacionálních korporací. Dekapitalizace zemědělství má zhoubnější vliv než BSE. Důvody dynamického přerozdělování. Specifika vlastnických a držitelských vztahu v zemědělství v ČR vůči poměrům v EU.

Summary

The basis of the agriculture structural crisis and its development in the post-communist countries. The monopsony dominance on the international food-marketplace. Lowering the capital in the agriculture has even worse effect than the BSE. Reasons for a dynamic re-distribution. Comparison of the specifics of the property ownership in agriculture between the CR and EU.

Klíčová slova

strukturální, krize, dekapitalizace, zemědělství, globalizace, tržní, diskriminace

Key words

structural crisis, lowering the capital, agriculture, globalization, market, discrimination.

Úvod

Při volbě pojetí svého příspěvku vycházím ze Sojky, který uvádí v kapitole „INSTITUCIONALISMUS“, čím se liší od neoklasické teorie především v metodologickém směru:....“Institucionalismus...vyvolal obrat řady amerických ekonomů od abstraktního a deduktivního zkoumání čisté ekonomiky k vědeckému popisu existujících forem ekonomické aktivity, ke zkoumání jejich souvislostí a rozvoje“. / pramen číslo ...1.strana...332./

Stále více kontrastují zjednodušující abstrakce v mikroekonomii jako vztahu mezi konečným výrobcem ke konečnému spotřebiteli, v porovnání se stále dominantnějším působení gigantních nadnárodních korporací uvnitř vertikálních řetězců. Osudovou zátěží pro zemědělství je jeho postavení na prvním článku všech navazujících vertikálních zřetěžení ve vztahu k nevyrobitelnému faktoru tj.k půdě.

1.Podstata a projevy strukturální krize zemědělství v ČR.

Strukturální krize je v ekonomii hlavního proudu jen útržkovitě řešena jako část krize cyklické. Vyznačuje se velmi výraznými specifickými rysy jako na příklad , že neprobíhá zvrátově, ale spíše se podobá lavinovitému vývoji od nepatrných náznaků až po zničující,

obtížně ovlivnitelný skluz do hloubky pod podmíněně potřebnou spodní úroveň. Základní charakteristikou tohoto procesu je to, že více než z 90 % se vyvíjí latentně a demonstrativní část je již v oblasti ztrátového rozpadu produkčních, ekonomických a citlivých sociálních struktur.

Podle URBANA: „Omezené vyhlídky na rychlý přesun výrobních faktorů k novému použití omezují rentabilitu zdrojů a ohrožují dosaženou životní úroveň. Uvedenou situaci spojenou s dlouhodobým nevyužíváním zdrojů v určitém odvětví v důsledku pomalé adaptace na nové podmínky a nedostatečné mobility faktorů, jež zároveň ohrožuje sociální stabilitu, označujeme jako STRUKTURÁLNÍ KRIZI.“/pramen číslo 2 . strana 92/

V této části svého příspěvku uvedu dva příklady projevů strukturální krize v zemědělství, které unikají pozornosti nejen ekonomům, ale jsou ignorovány i v hospodářské politice.

Proces dekapitalizace zemědělství probíhá v několika formách a to:

----poklesem stavů hospodářských zvířat / bude rozvedeno ve 3. následující části/

----poklesem reálné hodnoty ostatních nezemědělského investičního majetku; zněj si rozebereme příklad obnovy traktorového parku.

Transformací zemědělství, došlo k poklesu v zemědělství využívaných traktorů / o více než jednu polovinu/ a k radikální decentralizaci držby do menších než středních podniků. Podniky do 300 ha zem. Půdy mají v držbě 40% ze všech traktorů.

Varujícím signálem projevu strukturální krize je zjištění ,že

K1.2. 1999 bylo 88% traktorů starších 8 let, to znamená, že Přežívá dobu odepisování bez tvorby zdrojů **OBNOVY!**

Tyto restitučně převedené traktory byly odepisovány ze zůstatkové cena ve formě odpisů byla z daňového základu odpočítána jen nepatrná část nynějších obnovovacích cen.

Pro nedostatek pohotových finančních investičních zdrojů musí pořizovat značná část středních zemědělských podniků nové traktory na leasing.

Jako ilustrační příklad uvedu poměry jedné rodinné farmy výrobně zaměřené na produkci skotu, s výměrou 127 ha zemědělsky obdělávané půdy a v lepší bramborářské oblasti.

V roce 1993 jim byly vyděleny dva traktory střední výkonnosti s pořizovací cenou 1580 Kč připadající na 1 KW. Jejich celková odepsanost byla na úrovni 40% z pořizovací ceny. V dalších letech bylo možno od zdanitelného základu příjmů za odpisy z obou traktorů odečíst jen 68 000 Kč

Obnovovací náklady na kolový traktor BĚLORUS o výkonnosti 72,3 KW.

Tabulka číslo 1.

Ukazatele	Zaváděcí cena ,sleva 90 tis. Kč	Pořizovací cena bez slev
Ceny bez DPH	550 000 Kč	640 000 Kč
Daň z přidané hodnoty	121 000 Kč	140 000 Kč
Celková pořizovací cena	671 000 Kč	780 000 Kč
Celkové náklady leasingu	806 000 Kč	943 000 Kč
Navýšení za pronájem	135 000 Kč	163 000 Kč
Náklady obnovy na 1 KW	11 148 Kč	13 043 Kč

Tento typ traktorů je jeden z nejlevnějších, ale největší riziko spatřuji v jeho málopočetném zastoupení v našich poměrech, bez delších provozních zkušeností. Zetor o výkonnosti 85 KW vyžaduje jen pořizovací cenou náklad na 1 KW ví než 16 tis Kč.

V poměrech dané rodinné farmy fixní obnovovací náklady jen na tento nejlevnější a zlevněný traktor za rok 201 500 Kč. To představuje na 1 ha zemědělské půdy 1588 Kč a na 1 VDJ 2 126 Kč.

Jako kontrast racionality hospodářské politiky je možné uvést, že velmi rozšířená ŠKODA FELIČIA bylo možno stejně na čtyřletý leasing získat za 7 500 Kč na 1 KW výkonnosti s ročními výdaji 75 000 Kč.

Prohlubování strukturální krize v zemědělství způsobuje:

- nízkou rentabilitu vložených zdrojů;
- vysoká provozní rizika;
- opožďování mezd a odměn;
- snižování životní úrovně zemědělských rodin.

Důkazem pro 3. a 4. bod je:

Srovnání čistých peněžních příjmů na hlavu a domácnost zemědělců k ostatním sociálním skupinám

Tabulka číslo 2.

Rozdíl ČPP zemědělců od	Za roky	průměru	Zaměstnan. Domácnost.	Samostat. Činných	Důchodců
	1997	-7820	-10336	10919	-434
na 1 člena domácnosti	1999	-11326	-15303	-14228	-4405
	2001	-10550	-13970	-13152	-1650
	1997	-24630	-32558	-34379	-1367
Na průměr zeměděl. domácnosti	1999	-35668	-48204	-44818	-12742
	2001	-33231	-44004	-41428	-5197

Pramen : Statistika rodinných účtů I. Díl ČSU Praha za rok 1998.

Je mylné se domnívat, že zemědělci si snižují životní náklady naturálními příjmy z domácích hospodářství. Úroveň příjmů zemědělců je o tolik nižší, že podíly výdajů na výživu jsou ve všech příjmových skupinách vyšší než u rodin samostatně činných.

Na závěr je možné vznést oprávněnou výtku nynější hospodářské politiky, která je především velkopodnikatelská a manažerská. Velmi palčivé sociální poměry v zemědělských rodinách jsou až překvapivě opomíjeny.

2. Monopsonní nadvláda transnacionálních korporací na trhu potravin.

Pojem monopsonu je v ekonomické i právní literatuře jen velmi sporadicky „zmíněn“ a je vztahován především k trhu práce. Samuelson a Nordhaus ve velmi obsažné učebnici Ekonomie (Pramen číslo 3 str.974) definují tento pojem takto: „**Monopson. Zrcadlově převrácený obraz monopolu: trh na které existuje jediný kupující. „Monopol kupujícího“.**

Podle Lafonténa /pramene č.4 (str.38)/“Mezinárodní propojování obchodu a podniků je kontrolováno nemnoha transnacionálními korporacemi. Třetina přímých investic ve zpracovatelském průmyslu připadá na 100 největších korporací. V potravinářském zpracovatelském průmyslu kontrolují mezinárodní trh čtyři nadnárodní korporace“

V poslední době převažuje v široké veřejnosti dojem, že proces globalizace zahrnuje všechny příčiny neduhů ekonomik především malých států. Do globalizace se často zahrnují jevy, které s ní mají málo co společného.

Globalizace je v podstatě rozšiřování a zintenzivňování mezinárodní směny jako výsledku prohlubující se mezinárodní dělby práce, která proniká a podřizuje si vnitřní spotřebitelské trhy.

V druhé polovině dvacátého století, daleko pronikavěji než před tím, je globalizace rozšiřována na další obory spotřebního průmyslu spolu se specifickou internacionalizací kapitálového trhu. Zatím co za rozvoje monopolů spočívala hlavní váha dominantního postavení v úsporách ze zhromadnění produkce, v současnosti nadnárodní obří korporace upevňují svoji převahu ve vertikálním směru.

- V teorii ekonomie, v hospodářské politice a i v legislativě není problematika globalizace ve vztahu k monopolní vertikální nadvládě rozpracována.
- Nynější, převládající cenový systém naplňuje v mnoha ohledech pojem „loupeživá cenová tvorba“ a pod pojmem“limitní cenová tvorba.“
- Oba zmíněné způsoby slouží k znesnadnění vstupu ostatní uchazečů na trh dočasným snížením cen těsně pod úroveň se kterou vyrábí zájemce s nejlepšími předpoklady ke vstupu do odvětví.
- Giganty obchodních společností i zpracovatelské podniky v dominantním postavení na odvětvovém trhu ztráty i přenášejí plně marketingové náklady na slabší dodavatele či obchodní partnery.

Uvedu několik příkladů běžných praktik, které mají své hovorové názvy, o nichž se ví, ale zarytě se mlčí:

---- při zavádění výrobku do prodeje je stanoven poplatek za každý sortimentní prvek výše od 50 000Kč,

----za možnost zavázat 1 prodejní místo poplatek 1500 – 3 000 Kč a více;

---je stanovena zkušební doba s předpokládaným obratem daných výrobků na 2 –3 měsíce;

----po jejím uplynutí je dále prodloužena smlouva, nebo nevyhoví-li dodavatel požadavkům odběratele je zrušena bez náhrady vstupních poplatků, případně i dříve nezaplaceného dodaného zboží;

---při denních dodávkách bývá stanoven interval fakturace od ní odvozené doby splatnosti, která se pohybuje od 30 do 60 dnů, ale také i 90 dnů;

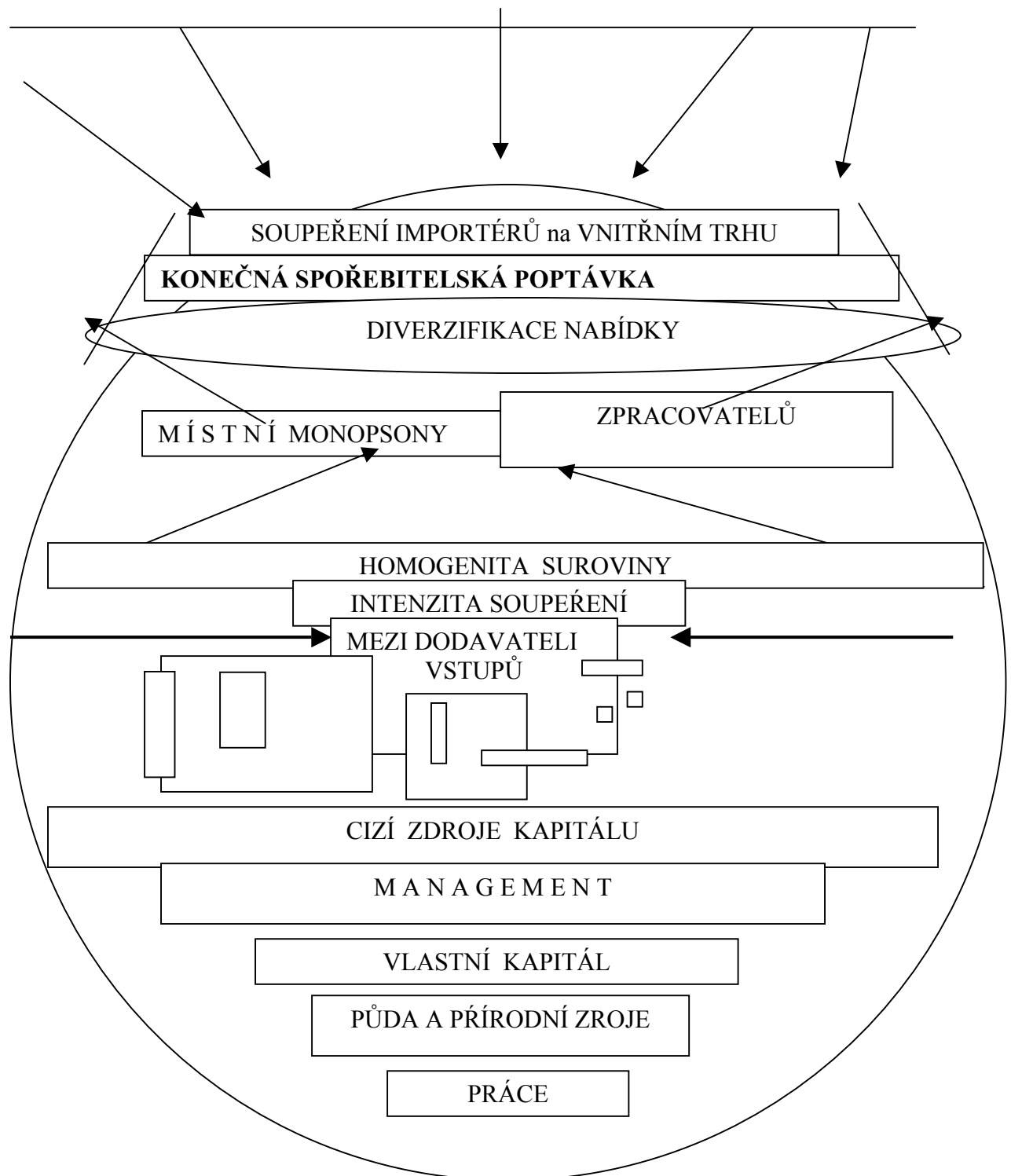
--- každé čtvrtletí bývá uznána bonifikace 3 až 5% ve prospěch odběratele;

Poplatky i slevy jsou dodavateli účtovány jako náklady na reprezentaci.

O způsobu účtování těchto výnosů se mi nepodařilo sebrat solidní poklady.

PODRÍZENOST TRANSNACIONÁLNÍM KORPORACÍM

GLOBALIZACE a INTERNACIONALIZACE

3. Dekapitalizace zemědělství ve východní Evropě má zhoubnější vliv než BSE.

Pro získání lepšího přehledu seřadíme tyto západní země podle doby prvního a počtu případů onemocnění BSE a vývoje stavů.

Tabulka číslo 3 . Vývoj stavů skotu a výskyt případů BSE.

Státy	INDEXY stavů 1999/90	Rozdíly-,+, v tis.ks.	rok 1.výskytu	počet případů	celkem případů do 30. 6. 2001.
Spojené Království	95,35 %	- 557	před 1997	446	171067
Irsko	119,75 %	+ 1170	1989	15	647
Portugalsko	93,72 %	- 85	1990	1	574
Švýcarsko	87,53 %	- 230	1990	2	385
Francie	94,43 %	- 1193	1995	5	310
Německo	74,53 %	- 5106	1992	1	104
Španělsko	117,56 %	+ 900	2000	2	57
Benelux	97,58 %	- 79	1997	1	39
Itálie	83,71 %	- 1391	1994	1	21
Nizozemí	85,04 %	- 736	1997	2	19
Finsko	81,43 %	- 251	2001	1	1
Rakousko	85,31%	- 374			
Dánsko	88,37 %	- 259			
Řecko	88,63 %	- 79			
Švédsko	103,11 %	+ 53			
Norsko	108,88 %	+ 85			

Z daného statistického přehledu lze vyčíst, že výskyt a vzestup počtu případů BSE se časově i prostorově přesouval z Britských ostrovů do Západní Evropy. Jako první 2 případy ze zemí bývalé RVHP byly hlášeny z naší České republiky. Nyní k tomu přibýly nové 4 případy ve Slovenské republice.

Pozornost evropské i světové veřejnosti byla obrácena k problematice skotu nedávnou vlnou SLAK a na základě jen části zveřejněných údajů lze prokázat **nutnost plnění „nových funkcí států“** protože se jedná o naprosto **nové formy „externalizace v rámci procesu globalizace“**.

Pokles stavů skotu v zemích střední a východní Evropy změnil dříve vývozní státy na dovozce se značně klesající úrovní spotřeby produktů tohoto základního zemědělského odvětví.

Tabulka číslo 4. Vývoj stavů skotu v zemích střední a východní Evropy.

Státní útvary	INDEXY stavů 1999/90	ÚBYTKY – PŘÍRŮSTKY + stavů v tis. kusech
<i>Země s měnícím se uspořádáním</i>		
Bývalé SSSR	39,89 %	- 70869
Československo	46,84 %	- 2680
Jugoslávie	72,18 %	- 1296
Německo	74,53 %	- 5105
<i>Země beze změn státního členění</i>	INDEXY stavů 1999/90	ÚBYTKY – PŘÍRŮSTKY + stavů v tis. kusech
Bulharsko	43,34 %	- 877
Rumunsko	52,13 %	- 2886
Maďarsko	53,92 %	- 746
Polsko	67,63 %	- 3320
Albánie	109,59 %	63
CELKEM	47,58 %	- 87717

Uvedený pokles stavů prokazuje dodatečně neopodstatněnost obav v EU z nadprodukce zemědělství a potravinářství v případě připojení zemí střední a východní Evropy k trhu EU. Naopak jsme již dnes svědky značných migračních tlaků směrem na západ právě pro značný pokles výkonnosti ekonomiky těchto států.

Přes mechanismus monopsonních řetězců, v nichž se uplatňuje diskriminace vůči zemědělským výrobcům, hrozí nebezpečí stále hlubší disparity mezi cenami zemědělských prvovýrobků a spotřebitelskými cenami.

Nyní je 1 kg sušiny v mléce zemědělci zpeněžován za 52 až 58 Kč

Spotřebitelské ceny v přepočtu na 1 kg sušiny u mléčných výrobků:

----- odstředěné mléko	140 - 170 Kč
----- měkké sýry	400 - 480 Kč
----- tvrdé sýry	500 - 800 Kč
----- slazené nápoje a krémy s ovocem	600 - 1400 Kč.

Čím je mléko nákladnější a dokonaleji zpracováno a distribuováno tím je vytvářen větší tlak na zlevňování jeho ceny od zemědělských výrobců. S tím kontrastuje růst nákladů na reklamu potravin a nápojů, které již dosahují přes 10 miliard ročně.

4. Důvody dynamického přerozdělování.

V kritice přerozdělování vůči zemědělcům si může kdokoliv dovolit cokoliv.

Milton Friedman v knize Kapitalismus a svoboda, v předmluvě k českému vydání uvádí: "Několika málo občanům je poskytována nezanedbatelná část jejich blahobytu prostřednictvím vládních programů. Tyto programy jsou sebezničující, neboť prostě někomu berou, aby mohly dát jiným. Například farmáři produkující mléko jsou subvencováni, aby se udržely vysoké ceny mléka, stejně jako jsou subvencovány a chudí a postižení, aby si mohli koupit drahé mléko."

Dva příklady z týdeníku Ekonom číslo 27 roku 2003:

Na straně 10, v článku „Vzletná slova nad polotovarem „/ podepsán šifrou IZA/ se uvádí: "Komise se předem ani neodvážila nastínit možné obrovské sumy více než 40 miliard euro, kterou sedláci každoročně odsávají ze 100 miliardového unijního rozpočtu".

Na straně 9 zvolila Marcela Dolečková ještě ostřejší tón kritiky:

„Nejškodlivějším rysem celé reformy není jen ohromná částka, kterou Brusel bude dál cpát do hrdel nenasytných farmářů.... Problém je v tom, že i po takzvané reformě budou přímé platby pořád z části vázány na objem zemědělské výroby, což nutně vede k nadprodukci“.

V odpovědi na tyto kritiky mohu uvést několik zkušeností z našeho vývoje po roce 1990.

V letech 1991 byly nastaveny spotřebitelské ceny za potraviny tak vysoko, že došlo k poklesu nákupů a tato nerovnováha na trhu byla považována za nadprodukcí. Pozdější výprodej skotu způsoboval další nad nabídku, která rovněž byla považována za nadprodukcí. Obtíže v odbytu českého zemědělství pramení především z disparitou cen zemědělských výrobců a úrovní spotřebitelských cen.

O paritě a disparitě cen v celém komoditním řetězci hovězího masa rozhodují především zpracovatelé což jsou firmy masného průmyslu. Ceny zemědělských výrobců vykazují určitou míru sezónních výkyvů, s maximy obvykle v listopadu a s minimy v první polovině roku. Relativní ceny průmyslových výrobců a spotřebitelských cen vykazují značně četnější, avšak také mírnější výkyvy během jednotlivých let. V obou případech převládá vzestupná tendence. proto pro lepší přehlednost uvedu pro rok 1991 výchozí minimum a v dalších letech uvedu přehled maximálních „relativních cen“ průmyslových výrobců a spotřebitelských cen (zadního hovězího k cenám býků tř. A)

Tabulka číslo...4 Přehled maximálních relativních cen hovězího masa.(Ceny zemědělských výrobců = 1,00)

ROKY	RELATIVNÍ CENY PRŮMYSLOVÝCH VÝROBCŮ	RELATIVNÍ SPOTŘEBITELSKÉ CENY
1991	1,78	2,01
1992	2,44	2,69
1993	2,53	2,92
1994	2,66	3,22
1995	2,78	3,23
1996	2,86	3,67
1997	3,00	3,71
1998	2,94	3,64
1999	2,99	3,65
2000	3,01	3,78
2001	3,33	4,24

Ve vývoji relativních cen se jeví tři etapy:

- od roku 1991 do roku 1997 plynulý a výrazný vzestup;
- v letech 1998 až 2000 poměrná stabilizace;
- od poloviny roku 2000 až do dnešních dnů výrazný vzestup, ale čistě na vrub cen zemědělských výrobců.

Přehled pramenů podle pořadí jejich citace:

Sojka M. a kolektiv: Dějiny ekonomických teorií. VŠE PRAHA 1991.

Urban L. a kolektiv: Hospodářská politika. Victoria publischink Prha 1996

Northaus-Samuelson: Ekonomie Praha 1991

Lafon taime – M'üllerová: Žádný strach z globalizace.Ústav mezinárodních vztahů Praha 1999.

Adresa autora:

Doc. Ing.Jan Zavíral CSc.

Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, ÚSTÍ nad Labem, 400 96, Moskevská 54

zaviral@volny.cz